

TANULMÁNYOK

PHILLIP HEWETT

SZERETET ÉS HIT

Amidőn azt állítjuk, hogy egy szabadság nélküli személy nem felelős cselekedeteiért, ezzel elismerjük, hogy a szabadság és felelősség együtt jár, egymástól elválaszthatatlan. Amint a felelősség magában foglalja a szabadságot, éppenúgy a szabadság is a felelősséget. A valóság nyelvén ezt úgy fejezzük ki, hogy a felelősség együtt jár a szeretettel. A szeretet teszi az embereket felelőssé.

Az igazság szeretete felelőssé tesz gondolkozásunkban, a szépség szeretete érzésünkben, a világ és embertársaink iránti szeretet pedig cselekvésünkben. A felelősségteljes szabadság szeretetben egyesít másokkal és arra indít, hogy ne túrjunk meg olyan helyzetet, melyben emberek felelőtlenül és meggondolatlanul vagyonokat tékoznának el, míg mások fizikai, értelmi vagy szellemi téren szükségét szenvednek. A szeretet tiszteletet jelent otthonunk, a Föld iránt, s ezért ne fosszuk ki erőforrásait a jövőre való tekintet nélkül, és ne szennyezzük be a földet, tengert és levegőt gyűlöletünk és kapzsiságunk következményeivel. Mindez benne van a szabadságnak a szeretetben való kiteljesülésében. A felelősséggel teljes szabadság nem jelenti egyszerűen csak az értelem felszabadítását elhatározásai megalkotására. De jelenti a szív felszabadítását is, hogy közösségbe lépjen mindenkivel és rokonszenvet érezzen minden élet iránt itt a világban, ahol él.

A szabadság felhasználásának kérdése végső megoldást a szeretet elsőbbségének elismerésében talál. A szeretet felelősséget jelent. A belső és nem kívülről kényszerített fegyelem által megőrzi a szabadságot attól, hogy szabadosságba menjen át.

Az igazság szeretete kiküszöböli a felelőtlen gondolkozást és arra ösztönöz, hogy tegyünk meg mindent a valóság megismerése érdekében. Általa szabadulunk meg a gondolatszabadság torzfogalmától, hogy „szabad vagyok azt hinni, ami nekem tetszik”. Senki sem mondhatja, aki az igazságot szereti, hogy a víz megfagy 0 Celsius-foknál magasabb hőmérsékleten. Aki pedig ismeri az asztronómiát, hasonlóképpen nem áll szabadságában azt hinni, hogy a Nap megállhat az égen. Az igazság szeretete a tények iránti tiszteletet jelenti. Természetesen a teljes valóság nem mindig hozzáférhető a vizsgálódás számára. De akit az igazság szeretete vezérel, az arra törekszik, hogy a tények közül minél többet megismerjen és a lehető legteljesebb mértékben.

Hasonlóképpen következik az is, hogy aki szereti az igazságot, az nem tulajdoníthat egyenlő értéket a tudásnak és tudatlanságnak. A hit szabadsága sem jelenti azt, hogy egy eléggé meg nem fontolt, gépiesen

ismételt hitfelfogás éppen úgy igényt tarthat tiszteletünkre, mint az ésszerű, jól tájékozott gondolkozás alkotása.

A szépség szeretete is így nyilvánul meg. Elégedetlenségre indít mindennel szemben, ami nem az elérhető legszebb forma fizikai vonatkozásban, beleértve az emberi testet is. Éppen így szükségeljük a szépséget a hangokban és színekben, de nem kisebb fontosságú a szépség igénye a szavakban és a hírközlés más szimbólumaiban, valamint az emberi élet egészében. Ritkán szokták az emberi életet esztétikailag értékelni, pedig semmi sem lehet szebb, mint az emberi jellem és cselekedet — egy olyan emberi élet, mely természetes szépséggel folyik.

Megtörtént néha a múltban, hogy a racionalizmus túlhangsúlyozása a szépség iránti érdeklődés kárára ment, de egy kiegyensúlyozott személyiségben e kettő között nincs összeütközés. Keats szavai szerint: „A szépség annyi, mint igazság, az igazság annyi, mint szépség — ez minden, amit a földön tudtok, és minden, amit kell tudnotok.”

Mind a szépség, mind az igazság szeretete megkülönböztető ítéleteket alkot. Így az igazság szeretete kizárja a hamis iránti tiszteletet; a szépség szeretete hasonlóképpen kizárja a rút iránti tiszteletet. Egyik esetben sem mondhatja senki, hogy ítélete csalhatatlan; életünkben mindig helye van a tanulásnak és a szellemi növekedésnek. Azonban a meggyőződés különbözősége iránti tisztelettel nem jár vele a kötelesség, hogy elfogadjuk azt, ami hamis, rút, aljas, lealázó, a más és jobb alternatívákkal szemben.

Bonyolulttá válik a kérdés, amikor az embertárs iránti szeretet tárgyára térünk. Nyilvánvaló, vannak emberek, akiket jobban becsülünk és tisztelünk, mint másokat, de ha embertársaink iránti szeretetet komolyan vesszük, akkor a felebarát iránti szeretetet nem tehetjük feltételessé tetszésünktől és tiszteletünktől. Az embernek nincs olyan kiküszöbölendő ellentéte, mint ahogy az igazságnak ellentéte a hamisság, a szépségnek a rútság. Egy emberben megvethetjük az élet hamisságát vagy rútságát, de nem mehetünk el addig, hogy őt magát mint embertársat megvessük természeté lényegében. A mélyre kell hatolnunk, hogy felismerjük mi is azt az igazságot, amit Walt Whitman így fejezett ki: „Bűnösökkel járok forró szeretettel, Érzem közülök való vagyok — az elítéltekhez tartozom magam is, És mostantól kezdve nem tagadom meg őket — mert hogyan tagadhatnám meg önmagamat?”

A legtöbb ember egyszerűen nem tudja mi a szeretet. Valóban a szeretetnek nincs általános elismert, pontosan meghatározott jelentése; a legkülönbözőbb értelemben használják, s az egyik személynek egy dolgot jelent és a másinak egészen mást.

A szeretetet gyakran összetévesztik a testi, a nemi vágygal, mely nem más, mint kísérlet arra nézve, hogy a dolgokat és embereket önző érdekünkhöz hajlítsuk, tekintet nélkül arra, hogy önmagukban mit képviselnek. Mi „szeretjük” őket, mivel úgy véljük, hogy feltételezett érdekeink szolgálatára lehetnek. Így van ez egy másik személy nemi kihasználásában is, amit gyakran mint szeretetet álcáznak, de még a hagyományos vallásos kegyességben is megtaláljuk mélyen gyökerezve. Eckhart mester, a híres középkori teológus, hat évszázaddal ezelőtt mindezt így summázta: „A világ minden szeretete az önzésre épít. Vannak olyan emberek, akik Istent szemeikkel akarják látni, úgy amint egy tehenet látnak, és úgy akarják szeretni Öt, mint ahogy szeretik tehenüket — a tejért, sajteért, a haszonért, amit nekik hoz.”

A szeretet mások számára jelenthet egy ömlengő érzelmiséget is, valami viharos, szenvedélyes érzelmet. Vagy jelentheti a végtelen boldogság állapotát, melyben végső fokon minden különbség, feszültség, ellentét elsimul és összhangba olvad egybe.

A tiszta vallás és a gondolkozó, érző ember a szeretetnek az említett torzformáktól mentes jelentését ismeri fel. A szeretet a mélyebb értelemben teszi felelőssé az embereket. Állandóan hangsúlyozni kell, hogy nem csupán érzelem a szeretet, hanem az egész személyiség irányulása: szív és lélek, értelem és erő.

Köteteket lehetne írni a szeretetről, de ha az életet komolyan vesszük, akkor hamar rájövünk arra az igazságra, hogy arról nem annyira beszélni, mint inkább élni és tapasztalni kell. Az úszás segítségével tanulunk meg úszni, és a szeretet gyakorlása által tanulunk meg szeretni. A szeretet meghatározása és tudományos elemzése egy bizonyos mértékig segítségünkre lehet, de csak akkor, ha azt nem vesszük önmagában teljesnek. Közismert Paul Tillich meghatározása, aki szerint „a szeretet a szétválasztott újraegyesítésére irányuló céltudatos törekvés”. Ez a meghatározás szerinte a szeretet minden formájára érvényes: Isten és ember, férfi és nő, ember és felebarát közötti szeretetre — de mindig az ember személyiségén belül.

Tillich meghatározásához Erich Fromm még hozzáteszi, hogy „a kiforrott szeretet annyi mint egyesülés, az ember integritása és egyénisége megőrzésének feltétele alatt. A szeretet aktív erő az emberben; olyan erő, mely áttöri az embert felebarátjaitól elválasztó falakat és másokkal egyesíti; a szeretet teszi képessé az embert, hogy legyőzze az elszigeteltség és szétválasztottság érzését, de ugyanakkor megengedi neki, hogy ő maga legyen, integritását megtartsa.”*

A szeretet jellegzetességei ezek szerint a következők:

1) A szeretet az egész személyiség felelete, mely azt a személyiséget önmagában egyesíti; 2) az egyén személyiségét újraegyesíti a kozmikus és emberi környezettel, amelyen belül kell élnie; 3) nem jelenti az egyén integritásának feladását, ellenkezőleg ennek kibontakoztatását, amit éppen az elszigeteltség és az egyedülvalóság legyőzése tesz lehetővé.

A teljesség fogalma igen lényeges a szeretetre nézve. Amint a szeretet az egész személyiség aktusa, éppen úgy ő maga is egy teljes tárgyra irányul, függetlenül attól, hogy az személy, elv, élő, vagy élettelen dolog. A mi világunkban, melyben oly sok időt fordítunk arra, hogy a dolgokat részekre bontsuk, a szeretet az az erő, ami összefog, újraegyesít. Nem lehet valakiben csak az orvost, mérnököt, a fajt, a nemzetiséget, valamilyen szervezet tagját szeretni. Nem lehet egy személyben csak az apát, anyát, a férjet, feleséget vagy a gyermeket szeretni. Mi embertársainkat mint egész személyiséget szerethetjük, ellenkező esetben szeretetünk nem tiszta. A szeretet éppen arra hivatott, hogy újraépítse a személyiséget, amelyet a modern élet részekre bont. A szeretet kizárja, hogy egy másik személyt mint részt, töredéket kezeljünk, hogy létének csak azzal a részével foglalkozzunk, mely abban a pillanatban érdeklődésünket felkelti, és céljaink eléréséhez segítő eszköznek fogjuk fel. A szeretet felülemelkedik ezeken a töredéket látó és megszemélytelenítő magatartásokon.

* The Art of Living. London, 1962. 21.

1821-ben az angol unitáriusok, világosan és tömören megállapították az erdélyi unitárius egyházhoz intézett levelükben, hogy: „vallásos közösségünk köteléke a hit helyett a szeretet”.

Ez az állítás egy sajátos állásfoglalást fejez ki. Évszázadokon át azt tartották, hogy az egyházban a közösség köteléke csak a hit lehet. A hitvallás elfogadása — keresztény ember hitének kifejezése bizonyos hittételekben és dogmákban — jelentette azt a feltételt, melynek alapján valakit egyháztagnak ismertek el. Ez az elv ma is érvényesül.

Az ilyen eljárás eltér attól az eredeti erőforrástól, melyből a nyugati keresztény tradíció táplálkozott. Még Pál apostol is, akinek pedig annyi mondanivalója volt a hit fontosságáról, alárendelt helyzetet jelölt meg annak a keresztény közösség életében. Miután részletesen kifejtette a tehetségek és lelki adományok különbözőségeit, mellyel az egyének hozzájárulhatnak a közösség gazdagításához, világosan kifejezte, hogy a szeretet mindezek között a legnagyobb hozzájárulás. S bár ezek közül a legtöbbször csak átmeneti, múló értéke van, mégis állítja, hogy „megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet” (1Kor 13, 13).

Ha a szeretet a közösség köteléke, akkor az eretnesség üldözése és a hitfelfogásbeli különbségek elítélése megszűnik. Az egyház pedig vállalkozás lesz a szeretet megélésére, kísérlet arra, hogy feleljen másoknak, hogy legyőzze az elszigeteltséget és elidegenülést egy olyan közösségben, mely a szabadság felelős megélését keresi.

Mindezt kifejezhetjük az istentisztelet fogalmával is. Eszerint az egység köteléke felfogásunk szerint az egyházban a közösen gyakorolt istentisztelet. Az istentisztelet egy tiszteleti cselekmény az iránt, akit a legnagyobb és legfőbb értéknek fogunk fel. Végső elemzésében az istentisztelet nem más, mint a szeretet igazi lényege megragadásának egyik módja. És mi lehet igazi érték számunkra, ha nem a szeretet. A szeretet nem más mint az élet iránti tisztelet — hogy idézzük Albert Schweitzer megállapítását —, ez a tisztelet pedig egyik formája az istentiszteletnek. Unitárius felfogásunk szerint az istentisztelet egy olyan közös ünnepi cselekmény, mely kifejezi szeretetünket minden iránt, ami értékes, mindazon értékek iránt, melyek által és amelyekért élünk, attól függetlenül, hogy ezeket képletes nyelven hogyan fejezhetjük ki.

Igazágtalan volna azt állítani, hogy a szeretet hangsúlyozása az egyházi életben egyedülállóan unitárius. Mindenütt megtalálható, ahol a vallásos élet, az istentisztelet látogatása több, mint egy hagyományos és személytelen folyamat. De mi unitáriusok a hangsúlyt éppen a szeretetre helyezzük. Felfogásunk szerint a gondolkozás és az élet iránti felelősséget az egyén hordozza. A közösség szerepe, hogy elfogadja, támogassa és segítse tisztázni azt, nem pedig parancsolni. A szabadság kiteljesedését a szeretetben találhatja meg.

Mennyire sikerült az unitarizmusnak mindezt a gyakorlatban megvalósítani? Egy ilyen vállalkozásban a kítűzött cél mindig túllépi a teljesítményt. Sok alkalom volt, amikor az unitáriusok elveikhez hűleneknek bizonyultak. Mégis az elért siker foka a kísérlet helyességét igazolta.

Megjelent az *On Being a Unitarian* (Lindsey Press, London, 1968. 35—45. 1) c. művében. Rövidített szöveg. Fordította dr. Erdő János.

ADATOK AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ PÜSPÖKVÁLASZTÁSI JOGÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

A reformáció Erdélyben, vallási és társadalmi tényezők hatására, gyorsan terjedt, s rövid idő alatt Izabella és János Zsigmond fejedelem támogatásával, közjogi elismerést is nyert. Az ország valláspolitikája a katolicizmus államvallási jellegének megszüntetésével új útra tért: az államilag elismert, bevett vallások — recepta religio — rendszerére. Az országgyűlés, a katolikus mellett, egymás után bevett vallásnak nyilvánította és szabad gyakorlatot biztosított 1557-ben a lutheránizmusnak¹, 1564-ben a kálvinizmusnak² és 1568-ban az unitárizmusnak.³ A területileg összekevert, négy bevett vallás szabad gyakorlatával Erdély egyedül állott az akkori Európában.

A reformáció szabad terjeszkedésének Báthory István fejedelem (1571—76) vetett véget. A páduai egyetemen tanult, sok országot bejárt uralkodó nagy tekintélynek örvendett. Humanista műveltségét, politikai és katonai képességeit kortársai nagyra értékelték. Erdély függetlenségének biztosítása érdekében elődje törökpárti politikáját folytatta. Hatalma csak 1575-ben szilárdult meg, midőn a német párt fejét, Bekes Gáspárt a kerelőszentpáli csatában leverte, híveit meg elhallgattatta. Még ugyanazon évben Lengyelország királyává választották. Hatalma és tekintélye lényegesen növekedett és az európai politika egyik számottevő tényezőjévé vált. Mint lengyel király (1576—1586) Erdélynek továbbra is uralkodója maradt az utódjának választott bátyja, Kristóf mellett, és fejedelmi jogokat gyakorolt: hivatalokat töltött be, intézményeket alapított, nemességet adott, birtokot adományozott, sőt külön erdélyi kancelláriát is tartott fenn.

Az alig 5 évre terjedő fejedelemsége alatt az ország életében lényegesebb változások nem történtek; Erdély viszonylagos békét és nyugalmat élvezett. Vallási téren azonban személyes felfogásának érvényesítésével mégis változtatni kívánt. Buzgó katolikus volt, aki a jezsuiták betelepítésével nyíltan az ellenreformáció mellé állott. Valláspolitikai célkitűzése volt a katolikus restauráció, a régi vallásbeli egység helyreállítása. Ez viszont egyet jelentett a reformáció felszámolásával. Józan belátás és hatalmi érdekei vezették annak felismerésére, hogy a reformáció vívmányait, a zsinatok és országgyűlések egész sora által szentesített recepta religio rendszert máról holnapra nem helyezheti hatályon kívül, sem a protestánsokat nem kényszerítheti vissza a katolikus egyházba. Kötötte az ország törvényeire tett esküje és politikai érdeke, hogy ne zúdítsa maga ellen a protestáns nemesek haragját, akiknek megválasztását köszönhette, mivel további támogatásukra szüksége van. Kezdetben vallási téren egyebet nem tehetett, minthogy elismerte a négy bevett vallás szabad gyakorlatát, de a reformáció további terjedését megakadályozta. Egyben törekedett a katolikus vallást és egyházat régi jogaiba visszahelyezni. Támogatta a román ortodox egyházat, papjait védelmezte, az ortodox istentisztelet, vallásos szokások és hagyományok szabad gyakorlatát biztosította. 1572-ben megerősítette hivatalában Eftimiet mint az erdélyi románok püspökét;